

TARİHİ MEZAR TAŞI KİTABELERİNDE AYET, HADİS VE GÜZEL
SÖZLERDEN ÖRNEKLER

*EXAMPLES OF VERSES, HADITHS AND GOOD WORDS IN
HISTORICAL TOMBSTONE INSCRIPTIONS*

Edip YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Dr., Bitlis University Faculty of Islamic Sciences

E-posta: eyilmaz2@beu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9041-2396

DOI: 10.47425/siirtilahiyat.804211

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26.11.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2020

Atıf / Citation: Yılmaz, Edip. Tarihi Mezar Taşı Kitabelerinde Ayet, Hadis ve Güzel Sözlerden Örnekler. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2 (Aralık/2020), s. 427-442

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat> mail: sifdergisi@gmail.com

Öz

Ölüleri defin geleneği insanlık tarihi kadar eskilere dayanır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlayan insanlık tarihi boyunca ve İslam'da, vefat eden insanların tekrar dirilmek üzere toprağa verildiği bilinen bir gerçektir. İnsanlar zamanla tevhid inancından sapmış olsalar ve ölen kişiler değişik muamelelere tabi tutulsalar bile, ağırlıklı olarak ölümlerin defin geleneği ağır basmıştır. Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sora eski geleneklerinden bazı- larını korudukları gibi, kurgan denilen anıt mezar ile balbal adını verdikleri mezar taşı geleneğini değişik bir şekilde devam ettirmişlerdir. Kurgan yerini türbe ve kümbetlere bırakırken, balbalların da yerini de şahideler almıştır. Ölümlerin defnedildiği yer için sin, gömüt, kabir gibi tabirler kullanılırken; Müslüman Türkler mezarlık ve mezar tabirlerini kullanmışlar ve bir nevi insanlara ölümü hatırlamak için kabir ziyaretini teşvik ederek Hadis-i Şerifin sırrına mâsadak olmuşlardır. Bununla da kalmamış; mezar taşlarına yazdıkları birbirinden güzel sözlerle ziyarete gelen insanları ikaz ve irşad etme görevine vefatlarından sonra da devam etmişlerdir. Mezar taşı kitabelerine yazılan sözler, bazen ölüm gerçeğini hatırlatan bir ayet, bazen bir hadis-i şerif, bazen de büyük zatlardan alınmış ibretli sözlerdir. Bunun ilk güzel örneklerini Ahlat'ta vermişlerdir. Daha sonra fetihlerle Anadolu sahına yayılarak, bir taraftan yaptıkları her türlü mimari eserle Anadolu'nun bağrına damgalarını vururlarken; diğer taraftan türbe, kümbet, sandukalı ve şahideli mezar taşları ile geleneklerini devam ettirmişlerdir. Bu çalışmada tarihi mezar taşı kitabelerine nakşedilmiş, ayet, hadis ve birbirinden güzel ve ibret verici sözlerden bazı tespit edilmiş örneklerin okuyucuların nazarına sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

İslam Sanat Tarihi, Mezar, Mezar Taşı, Şahide, Kitabe

Abstract

The burial tradition is as old as human history. In the history of humanity, started with first human and prophet Adam, and in Islam it's known that decedents have been buried to resuscitate. Despite mankind has deviated from monotheism in time and decedents have been treated differently, burial tradition has outweighed. After Turks have adopted Islam, they conserved some of their traditions but they have continued traditions of grave called as cairn and headstone in different ways. Cairns give place to tombs and domes; and epitaphs have been added to headstones. While some terms like sepulchre, chamber thomb and burial chamber have been used for burial of decedents, Muslim Turks have used grave and graveyard terms. And they have obeyed the hadith in some way with encouraging people to visit

graveyards which reminds death to humanbeing. In addition to these, Turks have maintained to warn and guide humanbeing after their death with the help of eloquences on epitaphs. These epitaphs may have a verse of The Koran reminding death, a hadith or sometimes exemplary words of a personality. Turks give some of their best examples in Ahlat. Afterward while they were expanding their lands throughout Anatolia, they marked themselves in the heart of Anatolia with all kinds of architecture and maintained their traditions with tombs, domes, sarcophagus and headstones with epitaphs. In this study, some determined examples of verses, hadiths and exemplary words are aimed to present to the readers.

Keywords:

Islamic Art History, Grave, Headstone, Epitaph, Inscription

Giriş

Anadolu'nun İslam'la tanışması Hz. Ömer dönemine (634-644) kadar dayanır. Hz. Ömer, İyâz b. Ğanm'ı el-Cezire yöresinin fethine memur etmiştir. 639 yılında fetih hareketlerine başlayan İyâz, Ahlat dolaylarına kadar ilerleyerek bu yöreleri İslam topraklarına katmıştır.¹ Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde de bu durumunu korumuştur. Türklerin Anadolu ile tanışmaları Abbasiler dönemine kadar dayanmaktadır; ancak Anadolu'ya ilk Müslüman Türk akınları, XI. Yüzyılın başlarında Selçuklu komutanları Tuğrul ve Çağrı Beylerle başlar.² Alpaslan'ın Malazgirt Meydan muharebesi ile Anadolu'nun kapıları bir daha kapanmamak üzere Müslüman Türklere açılmış bulunmaktadır.³ Zaferden sonra Sultan Alparslan, kendisi ile savaşa katılan beyleri Anadolu'nun fethine memur etmiş; beyler giriştikleri fetih hareketleri ile Ege sahillerine kadar dayanmışlardır.⁴

Anadolu'yu Fetheden Müslüman Türklerle beraber Anadolu'ya gelen erenler, Anadolu'nun İslamlaşması ile uğraşırken, diğer taraftan fethedilen yerlerde imar faaliyetlerine hız verilmiştir. Başta cami ve mescidler olmak üzere; medreseler, kervansaraylar, türbe ve kümbetlerle Anadolu'ya

¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: 1985), 2: 489; el-Belazuri, *Fütuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, (Ankara: 1987), 252.

² H. D. Yıldız, "Anadolu Türk Tarihi", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1982, 3: 566.

³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 8: 116; Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, (Ankara: 1990), 1: 65.

⁴ Sevim -Yücel, *a.g.e.*, 81.

İslam damgası vurulurken, diğer taraftan, en güzel örneklerini erken dönemde Ahlat Yöresinde gördüğümüz şahideli ve sandukalı mezarlarla Anadolu baştan başa donatılmıştır. İslam süslü mezar yapımına sıcak bakmamakla beraber, Türkler İslam'dan önceki geleneklerinden olan kurgan ve balbalları⁵, türbe ve künbed, şahideli ve sandukalı mezar olarak devam ettirmişlerdir. Mezar taşlarına yazdıkları birbirinden güzel ibretli sözlerle, ziyarete gelenleri ikaz ve irşad etme görevini vefatlarından sonra da devam ettirmişlerdir. Bu sözler, bazen ölümü hatırlatan bir ayet, bazen bir hadis-i şerif, bazen de büyük zatların, dünyanın faniliğini hatırlatan güzel sözleri olarak kitabelerde yerini almış bulunmaktadır. Biz bu çalışmada, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bulunan mezar taşlarından derlediğimiz bu ibretli sözleri nazara vermeye çalışacağız. Kitabelerde serlevha denilen başlıklarda genellikle; *Hu've'l-Baki* (Baki olan yalnız o'dur, Allah'tır), *Hu've'l-Muin* (Yardımcı olan yalnız odur, Allah'tır.), *Hu've'l-Hallaku'l-Baki* (Yaratıcı ve baki olan yalnız o'dur, Allah'tır.) tabirlerine yer verilirken son zamanlarda "Ah mine'l-mevt gibi ibarelere de rastlanmaktadır.⁶ Son kısımlarda ise ziyaretçilerden dua talebi yer almaktadır: el-Fatiha, lillahi'l-Fatiha, ruhiçun Fatiha gibi.⁷ Kitabelerde dil olarak orta ve batı Anadolu'da genellikle Osmanlıca kullanılırken,⁸ doğu ve güneydoğu bölgelerinde daha çok Arapça ve Farsça kitabelere yer verilmiştir.⁹

1. Kitabelerde Yer Verilen Âyetler

Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından fethinden sonra il yerleşim yerlerinden olan Ahlat yöresinde yapılan ve Orhun abidelerini andıran abi-

⁵ Yunus Berkli, *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri*, Erzurum, 55.

⁶ Edip Yılmaz, "Birgi Mezar Taşları", *Bitlis İslamiyat Dergisi* (55-69), 2019, 68.

⁷ Edip Yılmaz, "İzmir Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları", *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, 2013, 492; *Ödemiş Mezar Taşları*, (Ankara: 2019), 34.

⁸ Yılmaz, a.g. eserler (bkz. Katalog kısmı)

⁹ Recai Karahan ve diğerleri, *Ablat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar taşları*, (Ankara: 2019), 86; Fırat Ertekin, "Mardin'in Dara Köyündeki Mezar taşları ve Kitabeler," *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2019, 17.

devi mezar taşları tipolojik açıdan olduğu gibi, zengin süslemeleri ve kitabe içerikleri ile de farklı özellik arz etmektedirler.¹⁰



Ahlat mezar taşları (Karhan ve diğ., 226)

Bu mezar ve mezar taşlarının bütün cephelerinde süslemenin yanında yoğun kitabelere yer verilmiştir. Kitabelerde şahsın kimliği, vefat tarihi ile taşın ustası hakkındaki bilgilerin yanında ayet ve hadislerle de sıkça yer verilmiştir. Kitabelerde sıkça yer verilen ayetlerden birisi Âyete'l-Kürsî diye adlandırılan Bakara suresinin 255. âyetidir.¹¹ Âyette mealen; *Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur (Varlığı kendinden, kendi kendine yeterli, yarattıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten). Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır (O, göklere, yere, bü-*

¹⁰ Karahan ve diğ., 80.

¹¹ Karahan ve diğ., a.g.e., 110-111; Ertekin, a.g.t., 97,101.

tün evrene hükmetmektedir. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O yücedir, büyüktür.) denilmektedir.¹²

Kitabelerde sıkça rastlanan ibarelerden birisi “*La ilahe illallah*” kelime-i tevhidir. Yani, *Allah birdir ondan başka ilah yoktur.*¹³

Ahlat mezar taşlarında Mü'minân suresinin 115 ve 116. âyetlerine yer verilmiştir.¹⁴ Âyet-i kerimelerde mealen şöyle buyrulmaktadır: “*Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız (115), “Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. O'ndan başka ilah yoktur. O, şerefli ve yüce arşın Rabbi'dir (116).*”¹⁵ Kitabelerde yer verilen ayetlerden birisi de Rum suresinin 25. âyetidir.¹⁶ Âyette mealen şöyle denilmektedir: “*Emriyle göğün ve yerin(kendi düzenlerinde) durması da O'nun(varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Sonra sizi yerden(kalkmaya) bir çağırdı mı, bir de bakarsınız ki(dirilmiş olarak) çıkıyorsunuz.*”¹⁷

Kitabelerde İhlas Suresi ile Nisa Suresinin 139. âyetinden bir cümleyle yer verilmiştir.¹⁸ İhlas suresinde mealen: *Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, De ki” O, Allah'tır, bir tektir. Allah sameddir (Her şey ona muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir). O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir.). Kendisi de doğmamıştır (Kimsenin çocuğu değildir). Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.* Nisa Suresi 139. âyetinden alınan son cümlesinde (el-izzetu lillah) ise mealen; “*İzzet ve şeref Allah'a aittir.*”¹⁹ ifade edilmektedir.

Mezar taşı kitabelerinde yer alan ayet-i kelimelerden birisi de ölümü hatırlatan, “*Her nefis ölümü tadacaktır.*” Mealinde Ali İmran 185, Enbiya 35 ve Ankebut 57. âyetlerinde tekrar edilen, “*Kullu nefsin zaikatul-mevti*” ayetidir.²⁰

Ahlat mezar taşlarında tesbit edilen ayeti kerimelerden Ali İmran

¹² D.İ.B., *Kur'an-ı Kerim Meali*, (Ankara: 2012), 41

¹³ Gülsen Baş ve Diğ., *İstanbul Davutpaşa Külliyesi Haziresi ve Mezar Taşları*, (İstanbul: 2019), 201; Karahan ve diğ., a.g.e., 92; Ertekin, a.g.t., 55

¹⁴ Karahan ve diğ., a.g.e., 99.

¹⁵ D.İ.B., a.g.e., 348

¹⁶ Karahan ve diğ., a.g.e., 101.

¹⁷ D.İ.B., a.g.e., 406.

¹⁸ Karahan ve diğ., a.g.e., 103.

¹⁹ D.İ.B., a.g.e., 604.

²⁰ Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, (Yalova: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayını), 85; Karahan ve diğ., a.g.e., 282

Suresi'nin 18. Ayeti ve 19. Ayetinden bir kısmı ile Rahman Suresinin 26. Ayetidir.²¹ Ayetlerde mealen; Ali imran 18: “*Allah, melekler ve ilim sahipleri, O'ndan başka ilah olmadığına, adaletle şabitlik ettiler. O'ndan başka ilah yoktur. O. Mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” Ali İmran 19. Ayeti ise: “*Şüphesi Allah katında din İslâm'dır...*” cümlesi ile başlamaktadır. Rahman Suresi 26. Ayeti olan “*Kullu men aleyha fân*”, mealen, “*Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır.*” İfadesi ile dünyanın faniliğine dikkat çekilmiştir.²²

Yine Ahlat mezar taşlarından birisinde, “*O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır.*” Cümlesi ile başlayan Haşr suresi 23. âyetinin sonuna esmau'l-hüsnanın ilavesi ile devam eden bir kitabe tesbit edilmiştir.²³

Mardin İli Dara köyündeki bir mezar taşı kitabesinde ise Bakara suresi 201. âyetinden iktibas edilen, “*Rabbena atina fi'd-dunya haseneten ve fi'l-ahireti haseneten ve kina azabe'n-nari*” duası yer almaktadır.²⁴ Duada mealen; “*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru!*” Denmektedir.²⁵

Tunceli civarındaki mezar taşlarından birinde, Saf suresi 13. âyetinin, “*Nasrun minallahi ve fethun karib ve beşşiri'l-mü'minine*” kısmı kitabede yer almaktadır.²⁶ Âyette mealen, “*Allah'tan yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi), (Ey muhammed) müminleri müjdele!*”²⁷

Mezar taşı kitabelerinde yer alan diğer bir ayet-i kerime, Kasas suresi 88. âyetten alınan “*Kullu şey'in halikun illa vecchebu*” yani, “*O'nun zatından başka her şey yok olacaktır*” kısmıdır.²⁸

Yukarıda zikredilen âyet-i kerimelerin dışında da birçok ayete kitabelerde yer verilmiştir.

²¹ Karahan ve diğ., a.g.e., 222.

²² Karahan ve diğ. a.g.e., 55 v.d. ; D.İ.B., a.g.e., 531.

²³ Karahan ve diğ., a.g.e., 269.

²⁴ Ertekin, a.g.tez., 87.

²⁵ D.İ.B. a.g.e., 30

²⁶ Mehmet Kulaz- İlder İğit, *Tunceli'deki Mezarlıklar Ve Mezar Taşları*, (İstanbul: 2018), 168.

²⁷ D.İ.B., a.g.e., 551.

²⁸ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan taşlar*, (İstanbul), 219; D.İ.B., a.g.e., 395.

2. Hadis-i Şerifler

Mezar taşı kitabelerinde, ayet-i kerimelerde olduğu gibi, dünyanın faniliğini hatırlatan hadis-i şeriflere de yer verilmiştir. Yine bunların en güzel örneklerini Ahlat tarihi mezar taşlarında görmek mümkündür.

Kitabelerde Hadis-i şeriflerden en sık rastlanana, “*ed-dünya mezraatü’l-abireti*”²⁹ yani “*dünya ahiretin tarlasıdır*”; burada ne ekersen orada onu biçersin, mealindeki hadistir.³⁰

Diğer bir hadis-i şerif, “*ed-dünya sicnu’l-mu’mini ve cennetu’l-kâfiri*”,³¹ yani, “*dünya müminin zindanı(abirete nisbeten), kâfirin cennetidir (ahirete nisbeten).*”³²

Ancak, Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar Taşları adlı kitapta hadis-i şeriflerin kaynağı belirtilmemiştir. Diğer taraftan, mezar taşı kitabelerinde yaygın olarak yer alan ve hadis olarak zikredilen “*el-mevtu babun ve kullu’nasi dabiluhu*”,³³ *el-mevtu ke’sun ve kullu’n-nasi şaribuhu*, “*Ölüm bir kapıdır ve bütün insanlar o kapıdan geçecektir; ölüm bir kadehtir ve her kes o kadehten içecektir.*” Cümlelerinin hadis olmadığı, Ebü’l-Atahiye’ye ait şiirin değiştirilmiş bir versiyonu olduğunu tesbit ettik.³⁴ Ayrıca aynı kitapta hadis olarak zikredilip kaynak verilmeyen, “*ed-Dunya saetun, fec’alha taeten*”. “*Dünya bir saatlik müddettir, onu da ibadetle geçir!*” sözü de kitabelerde çok geçmektedir. “*ed-Dunya haramun ala ehli’l-abireti ve’l-abiretu haramun ala ehli’d-dunya, ve’d-dunya ve’l-abireti haramun ala ehli’llah*”, “*Dünya ahiret ehline haramdır, ahiret de dünya ehline haramdır, Allah ehline is hem dünya hem de ahiret haramdır.*” Hadis olarak zikredilen bu sözün kaynağına sadece kitapta yer verilmiş, diğerlerinin kaynağı verilmemiştir.³⁵ Yaptığımız ara-

²⁹ Acluni, *Keşfü’l-Hafa*, (Beirut: 1351), 1: 412.

³⁰ Karahan ve diğ., a.g.e., 109, 219, 232.

³¹ Müslim, *Sabihu’l-Müslim*, “Kitabu’z-Zühd ve’r-Rekaik”, 1, (2956).

³² Karahan ve diğ., a.g.e., 235, 245.

³³ Sedat Soyalp, Denizli Babadağ’da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018, 34. (Burada bu söz, “*Kabir bir kapıdır, bütün insanlar oradan geçecektir.*” şeklinde yazılmıştır.)

³⁴ Ebü’l-Atahiye, *Divanu Ebil-Atahiye*, (Beirut: Daru Beyrut, 1986), 186; İsmail Hakkı Bin Mustafa el-Hanefi el-Burusevi, *Ruhu’l-Beyan fi Tefsiri’l-Kur’an*, (Beirut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiye, ts.), 7: 155.

³⁵ Karahan ve diğ., a.g.e., 60, 114, 123, 127, 131, 148, 167, 188, 194, 201, 232, 235, 239, 245, 249, 255, 260.

tırmalarda yukarıda zikredilen iki sözün mevzu hadis olarak kaynaklarda zikredildiği tespit edilmiştir.³⁶

3. Güzel Sözler

3.1. Arapça Kitabeler

Anadolu sathına yayılmış tarihi mezar taşı kitabelerinde birbirinden güzel ve ibretli sözler mevcuttur. 19. Yüzyıl ikinci yarısına kadar mezar taşlarında güzel söz(kelamı kibar) ve ifadeler yer alırken, batılılaşmanın etkisi ile mezar taşlarında artık ağırlıklı olarak ölümün kötülüğü, ayrılığın acısını ifade eden sözlerin (Ah ayrılık, zalim ayrılık gibi) yoğunluk kazandığı görülür. Bunlardan Arapça olup yaygın olarak kullanılan güzel sözlerden birkaç örnek verelim:

*“Zünubî ke-mevci'l-bihari bel hiye ekser
Sağıruba mislu'l-cibali bel huve ekber
Lakin inde'l-kerimi iza afa
Ke-cenahi'l-baudeti ve huve aşğar”³⁷*

Manası:

*“Günahlarım denizlerin dalgaları kadardır, belki daha da fazladır,
En küçüğü dağ gibidir, belki daha da büyüktür,
Anca Kerim olan zatın yanında, eğer affederse,
Sivrisineğin kanadı kadardır, belki daha da küçüktür.”*

Şeyh Abdulkadir Geylani'ye ait olduğu söylenen bu münacatın kaynağını tesbit edemedik.

Anonim olarak zikredilen bu münacat kitabelerde çokça zikredilmektedir:

*“İlahi ente rahmanî
Recaî minke ğufrani*

³⁶ Muhammed Tahir es-Siddîki el-Hindi el-Feteni, *Tezkiretül-Mevduat*, (Mısır: İdaretü't-Tıba'atî'l-Muniriye, 1343), 179; Abdurrauf el-Munavi, *Feydu'l-Kadir Şerhu Camii's-Sağır*, (Beirut: Daru'l-Maarif, Beyrut, 1972), 3: 544.

³⁷ Yılmaz, *Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitabe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü C. 7. Sayı1, 2018, 338-357, 344; İzmir Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları, s. 108; *Birgi Tarihi Mezar Taşları*, Bitlis İslamiyat Dergisi, c. 1 sy. 2, 2019 (55-69), 63, Ödemiş Mezar Taşları, 38.

*Ve la te'huz bi-isyanî
Ve kemmil kulle noksanî*"³⁸

Manası:

*Allahım! Sen bana merhamet edersin,
Senden beni affetmeni diliyorum,
Beni isyanımla muabeze etme,
Bütün noksanlıklarımı tamamla!*

3.2. Farsça kitabeler

Mezar taşlarında nadir de olsa Farsça kitabelere rastlanmaktadır. İzmir Ödemiş İlçesi Bademli beldesi mezarlığında bulduğumuz bir kitabede Mevlana'ya ait olduğunu tesbit ettiğimiz³⁹ şu münacat yer almaktadır:

"Huve Dost

Ya Rab Bı-ibadat-ı Resulu's- sakalayn,

Bı-ğaza kunende-i Bedr u Huneyn

İsyan-ı mera du nim kun der arasat

Nimeş bı-Hasan bı-bahş, nimeş bı-Huseyn"⁴⁰



Mevlana'ya ait münacat (Berk, 41)

³⁸ Yılmaz, Birgi T. M. T., 64;

³⁹ Süleyman Berk, *Hat San'atı*, İstanbul: 41

⁴⁰ Yılmaz, *Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitabe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme*, 344.

Manası:

Dost O'dur (Allah'tır)

Ya Rab! Cin ve insanların peygamberinin ibadetleri hürmetine,

Bedir ve Huneyn gazileri hürmetine,

Günahlarımı mahşer yerinde ikiye böl,

Yarisını Hz. Hasan hürmetine, yarisını da Hz. Hüseyin Hürmetine bağışla!

Ahlat Mezar Taşlarında yer alan bir Farsça Kitabenin Türkçesi Şöyledir:

“O yeni yetişmiş gül gitti.

Babar dalı onun endamını kıskandırdı.

Yeni damat 'Alauddin' ne yazık ki toprağı kucaklamaktadır.

O ser'vi boylu o bostan gülü nerede?

Eğer cihanın bir ibret yeri olduğuna inanmıyorsan söyle:

Alauddin Osman nerde?”⁴¹

3.3. Türkçe kitabeler

Türkçe kitabelerde en yaygın ve anlamlı olanı, “Ziyaretten murad olan bir duadır Bugün bana ise yarın sanadır.” Sözüdür”⁴²

Başka bir kitabede dünyanın faniliğini şu çarpıcı cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Ne kadar şayi olsa cihanda şanın,

Akibet iki taş olur nişanın,

Süleyman olup tahtını yel götürse,

Mezaristan olur sonra mekânın”⁴³

Bu kitabenin en kısa ve öz anlamı, halk arasında yaygın olan şekliyle, “Dünya Sultan Süleyman'a da kalmadı.” cümlesidir.

Allah'ın Affını dilemek ile ilgili diğer kitabe şöyledir:

⁴¹ Beyhan Karamağaralı, *Ahlat mezar Taşları*, (Ankara: 1992), 117-118.

⁴² Baş ve diğ., a.g.e., 52, 187, 236; Yılmaz, *Ödemiş Mezar Taşları*, 32; Yılmaz, “İzmir Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları,” *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Van: 2013, 342; Yalova'da Os. D. M. T., 12; Canan Hanoğlu, “Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII-XIX. Y.Y. Mezar Taşları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, (Erzurum: 2006), 81.

⁴³ Yılmaz, *Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitabe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 2018, 344.

*“İlahi beni sen eyle mağfur,
Cemalın rüyetiyle mesrur,
Cennetin kevserinden beni içür,
Sıratı berk-i hatıf gibi geçür!”⁴⁴*

Yine dünyanın faniliğini, çarpıcı cümlelerle ortaya koyan şu cümleler manidardır:

*“Sarılıb çıkdı dıraht-ı ömrüme mâr-ı ecel,
Aşiyân-ı tende yatar bülbül-i can bi-haber,
Ger cihanda mümkün olsa idi beka,
Terk idub gitmez idi andan Mustafa.”⁴⁵*

Burada ömrü ağaca, ağacın üzerinde yuva yapan bülbülü de cana benzetir. Eceli de, ağaca tırmanarak bülbülü yutmaya çalışan yılan olarak niteler.



Baş şahidesi (Soyalp, 51)

⁴⁴ Yılmaz, a.g.y.

⁴⁵ Yılmaz, a.g.y.

Yukarıdaki mezar taşı kitabesinde;

*“Bağ-ı gülşende bir gonca iken
Bâd-ı ecel eyledi beni hazân
Bu gül-i zîbâda nâzenine iken,
Hak beni eyledi hak ile yeksân”*⁴⁶

Gül bahçesinde nazlı bir gonca gül iken, hazan mevsiminde esen ecel rüzgârının kendisini yerle bir ettiğini ifade eder.

Diğer bir kitabede şöyle denmektedir:

*“Emretti Huda eyledi ferman,
Erişti ecel vermedi eman,
Cürmümü affeyle Rabbu’l-mennan,
Mağfîret kıl olmasın halim yaman,
Mazhar-ı nur-u şefaât kıl her zaman.”*⁴⁷

Tarihi mezar taşı kitabelerinde bunlara benzer daha çok sayıda ayet, hadis ve güzel sözleri bulmak mümkündür. Hepsini bir makale ortamında değerlendirmek mümkün olmadığından, örnek olması hasebiyle birkaç örnekle yetindik.

Sonuç

Ecdadımız, fethettikleri yörelerdeki insanları köleleştirmemiş; onlara insanca muamele etmişlerdir. Yüzyıllarca hâkimiyet sürdüğü topraklara kültür ve medeniyet götürmüşler ve beraber kardeşçe yaşamışlardır. O yörelerde imar faaliyetlerine girişmişler; cami, medrese, han, hamam, köprü gibi mimari eserler inşa etmişlerdir. Buna paralel olarak, Müslüman olduktan sonra beraber getirdikleri mezar yapı geleneğini de, bir nevi İslami kimliğe büründürerek, devam ettirmişlerdir. Yukarıda zikredilen mimari yapıların yanında mezar yapılarını da inşa etmişler. Ahlat mezar taşlarında olduğu gibi, bu yapılar mimari açıdan birer abidevi eser olmanın yanında, süslemeleri ve her birisi ayrı bir hattatın elinden çıkmış harika kitabeleri ile incelenmeye değer eserler ortaya koymuşlardır. Bununla da yetinmemişler; bu mezarları ziyaret eden insanlara, yüce yaratıcının azametini, dünyanın

⁴⁶ Soyalp, a.g.t., 51.

⁴⁷ Baş ve diğ., a.g.e., 161

faniliğini anlatan ayet, hadis ve hikmetli sözlerle insanları ikaz ve irşad vazifesini vefatlarından sonra da devam ettirmişlerdir.

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz kitabelerden, Allah'tan başka ilah olmadığı, gerçek hayat sahibinin yalnız Allah olduğunu, O'nun dışında her şeyin fani olduğunu ve fenaya gideceğini vurgulayan ayetlere yer verildiği müşahede edilmiştir. Bunun en zengin örneklerine Ahlat mezar taşlarında rastlanmaktadır. Anadolu'daki diğer tarihi mezar taşlarında kelime-i tevhid yanında en çok yer verilen, "Her nefis ölümü tadıcıdır." mealindeki ayettir. Hadis-i şeriflerde ise aynı şekilde, dünyanın fani olduğu, dünyanın ahiretin tarlası olduğu, gerçek hayatın ölümle başlayacağı, müminler için dünya hayatının ahirete nispeten zindan hükmünde olduğu mealindeki Hadis-i Şeriflere sıkça rastlanmaktadır. Diğer taraftan Ahlat Mezar taşı kitabelerinde oldukça fazla yer verilen ve hadis olarak bahsedilen Arapça "*Ölüm bir kâsedir, herkes ondan içecektir. Ölüm bir kapıdır, herkes ona girecektir.*" Mealindeki sözün hadis olmadığı, Ebu'l-Atahiye adlı bir zata ait bir şiirden iktibas edildiği tarafımızdan tespit edilmiştir. Arapça, Farsça ve Osmanlıca diğer hikmetli sözlerde ise, ayet ve hadislerle paralel olarak, dünyanın faniliği, gerçek güç sahibi ve kurtarıcının Allah olduğu, gidilen yerde, Allah'tan başka yardımcının olmadığını, peygamberin şefaatine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Bunların dışında büyük zatlardan alınan Arapça, Farsça ve Osmanlıca hikmetli sözlere yer verilmiştir. Bunlardan, günahlarımız ne kadar çok olursa olsun, affedici olan Cenab-ı Mevla'nın yanında sivrisineğin kanadı kadar bile olamayacağı mealindeki Arapça kitabeye ilave olarak Osmanlıca kitabelerde en yaygın olarak geçen kısa ve manalı şu sözler dikkat çekicidir:

"Ziyaretten murad bir duadır,

Bu gün bana ise yarın sanadır."

"Ger cihanda mümkün olsa idi beka,

Terk idub gitmezdi andan Muhammed Mustafa."

Sonuç olarak, ecdadımız, ölümü hatırlatan kabir ziyaretini teşvik eden kabristanlara mezarlık demekle, bu mealdeki hadis-i şerifin sırrına mazhar olmuşlar. Bununla da yetinmeyerek, mezar taşlarına yazdıkları hikmetli sözlerle de insanlara nasihat görevlerini, mezar taşlarına yazılan mana dolu ifadelerle devam ettirmişlerdir.

Kaynakça

- Aclunî, İsmail bin Muhammed. *Keşfü'l-Hafa*, Beyrut: 1351 (1320).
- Baş, Gülsen ve diğerleri. *İstanbul Davutpaşa Külliyesi Haziresi ve Mezar Taşları*, İstanbul: 2019
- Belazuri, Ahmed b. Yahya, *Fütubu'l-Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara: 1987.
- Berk, Süleyman, *Hat San'atı*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, ts.
- Berk, Süleyman, *Zamanı Aşan Taşlar*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayını, ts.
- Berкли, Yunus, *Türk Sanatında Avrasya Üslubunun Evreleri*, Erzurum: ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa el-Hanefi. *Rubu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, ts.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red. Hakkı Dursun Yıldız, 8. Cilt, İstanbul: 1989.
- Ebu'l-Atahiye, Ebu İshak İsmail b. el-Kasım b. Süveyd. *Divanu Ebi'l-Atahiye*, Beyrut: 1986.
- Ertekin, Fırat, "Mardin'in Dara Köyündeki Mezar taşları ve Kitabeler", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır: 2019.
- Fetenî, Muhammed Tahir es-Sıddiki el-Hindi. *Tezkiretu'l-mevzuat*, Kahire: İdaretu't-Tıba'ati'l-Muniriye, 1343.
- Hanoğlu, Canan. "Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII-XIX. Y.Y. Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: 2006.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: 1985.
- Karahan, Recai ve diğerleri. *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Mezar taşları*, Ankara: 2019.
- Karamağaralı, Beyhan. *Ahlat mezar Taşları*, Ankara: 1992.
- Kulaz, Mehmet - İlter İğit. *Tunceli'deki Mezarlıklar Ve Mezar Taşları*, İstanbul: 2018.
- Munavi, *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camii's-Sağır*, Beyrut: Daru'l-Maarif, 1972.
- Müslim, *Sahibu'l-Müslim*, Kitabu'z-Zühd ve'r-Rekaik, 1, (2956).
- Sevim, Ali - Yaşar Yücel. *Türkiye Taribi*, Ankara: 1990.
- Soyalp, Sedat. "Denizli Babadağ'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: 2018.

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Tarih-i Taberi*, yay. haz. M. Can, 1980.

Yalova'da Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Yalova: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayını, ts.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Anadolu Türk Tarihi", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*.

Yılmaz, Edip. "Birgi Tarihi Mezar Taşları", *Bitlis İslâmiyat Dergisi*, 1/2, 2019 (55-69).

Yılmaz, Edip. "İzmir Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşlar," *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Van: 2013.

Yılmaz, Edip. "Ödemiş Mezar Taşlarındaki Kitabe Özellikleri ve İçerikleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, 2018.

Yılmaz, Edip. *Ödemiş Mezar Taşları*, Ankara: İksad Yayınları, 2019.